

Niemand staat zo ver van de werkelijkheid
als de dichter, maar niemand ook staat
dichter bij de werkelijkheid dan de dichter.

ODYSSEAS ELYTIS en zijn TO AKSION ESTI

de vreugde en het verdriet van Griekenland

November 1991 : de Griekse dichter Elytis 80 jaar oud. Tussen zijn eerste dichtbundel, *Liederen van de Egeïes* (1935), en zijn voorlopig (?) laatste, *De elegieën van de scherpe steen* (oktober 1991), publiceerde hij 25 dichtbundels, 14 vertaalbundels, 6 essays, en talrijke artikels in poëzietijdschriften.

Midden in dit produktief bestaan lag er een lange periode van artistieke stilte : 1946-1959. Daarbinnen ontstond het werk waarvoor hij in 1979 de Nobelprijs Literatuur kreeg : "*To Aksion Esti*"(-biblío). Deze titel betekent letterlijk : 'Het Lofwaardig Is'(-boek), analoog met de op de Athos vereerde tiende-eeuwse Moedergods-ikoon 'I Aksion Esti'(-eikóna) en met de aanhef van een ook tiende-eeuwse Grieks-Orthodokse lofzang op de Moedergods 'O Aksion Esti'(-humnos). Die titel zet heel dit werk meteen binnen de grote Griekse traditie.

To Aksion Esti is een intrigerend vlechtwerk van 53 teksten : 47 gedichten en 6 stukken proza. Een massa prachtige woorden - zo hoort poëzie allereerst te zijn. Vol zangerigheid en boeiende ritmen, vol beeldspraak en vergelijking, exacte beschrijving en raadseltaal, helderheid en mysterie. Zo hoort goede poëzie te zijn, (als voorbeeld het negende gedicht, 'psalm 2', integraal infra). Een overvloed aan Griekse natuur, aan Griekse mensen en cultuur, aan Griekse mythologie, geschiedenis en folklore. Zo hoort Griekse poëzie te zijn. - Maaar, steeds opnieuw : ruimte, en verbreding naar iedere mens, naar heel de kosmos. Dit is grote poëzie.

Wat waren voor de dichter aanleiding en achtergronden van dit werk, gegroeid in zo lange stilte ?

Odysséas Alepoudélis werd geboren te Iraklion - Kreta, op 2 november 1911, in een begoed gezin. Naar Athene, 1914, voorgoed (woont én werkt er nóg). Maar tot z'n 17 jaar : alle zomervakanties op ergens een Egeïsch eiland, of in geboorteland Kreta, of op Lesbos - waar zijn voorouders hadden gewoond. Hij vult ogen en hart met Griekenland : met klank en taal, met zon en water, met bergen, kleuren, kiezelsteentjes en oneindigheid; héél zijn

werk zal daar vol van zijn, - vooral "*To Aksion Esti*". Ook zijn geest vult hij met Griekenland : Homeros, Sapfo, Herakleitos, Platoon, Plotinos, en de Griekse 'modernen' Solomós en Papadiamándis, en zijn tijdgenoten Kavafis en Sikelianós : aan hen allen is Elytis schatplichtig, - óók in "*To Aksion Esti*". Hij ontdekt, 17 jaar oud, Eluard en andere Franse surrealisten, begint te schrijven, en blijft schrijven (studies Rechten breekt hij af na twee jaar, omwille van de poëzie). Bereist héél Griekenland, volgt er volksfeesten en liturgische diensten, kijkt, en luistert naar geluiden en mensen, geniet, assimileert (ook hiérvan is psalm 2 een welsprekende dicht-synthese).

In 1935 komt zijn eerste publicatie, "*Liederen van de Egeïs*", onder de schrijversnaam Elytis, gevormd uit de beginletters van Ellas, Eleni, Elefteria, Elpida (Griekenland, Helena, Vrijheid, Hoop). Hij vertaalt Franse poëzie : Eluard, Jouve, Lautréamont, Rimbaud. Tussendoor militaire school, wordt reserve-officier, 1937. En blijft publiceren: "*Waterklokken van het Onbekende*", 1937, en "*Oriëntaties*", 1939. Zijn leven is gevuld en heerlijk, een exuberante auto-"genese" (ontroerend overgedaan in "I Genesis = De Geboorte", Deel I van "*To Aksion Esti*").

Dan slaat 'Moira' toe, het Blinde Lot, een verscheurende bliksem in zijn ronduit zalig bestaan. Oktober 1940 : Italië valt Griekenland binnen, "het Albanese front" ontstaat, de oorlog zal acht maanden duren. Odysseas Elytis, de zorgeloze dichter, "gemaakt voor de ranke Meisjes en de eilanden van de Egeïs" (II 1), moet naar het front, naar "de gebieden waar geen wekdagen waren en geen feestdagen" (II 4 = eerste lezing). Onbewust groeit in hem Deel II van "*To Aksion Esti*" : "Ta Pathi = De Beproevingen". Samen lijden met zijn volk, en zèlf lijden. Bittere toestanden en gebeurtenissen zullen de latere 'lezingen' worden. Hoop en wanhoop, vertrouwen en verdriet, sereniteit en grimmigheid vormen het zaad voor de latere 'psalmen' en 'oden'. Twee grenservaringen schokken en louteren hem : 'het wonder van de Griekse vrijheidswil' bij de gewone soldaten, en de doodsnoed van een tyfus waaruit hij, tijdens twee maanden hospitaal te Ioànnina, moeizaam wordt gered door een verpleegster, - Marina : het zóveelste 'wonder van de vrouw'.

Volgt de tweede beproeving : de Duitse bezetting, 1941-1944. Elytis kent de neergeslagen volksopstand van 25 maart 1942 te Athene (II 16 = derde lezing), weet van represailles (II 21 = vierde lezing), hoort van bezetters én verzet, van collaboratie én trouw. Inwendig waardeert en hekelt hij, als een getergde psalmist, - maar bedwingt nog zijn huilen tegen God en de mensen. Hij blijft schrijven : vertaalwerk uit Eliot, Pound, Brecht, Majakowski; en, in 1943, ook twee dichtbundels : "*Helden- en klaagzang*".

voor de luitenant gesneuveld in Albanië", en "Zon de eerste" (gecamoufleerde verzetspoëzie).

Komt de bevrijding, - de derde en érgste "Beproeving" : de Griekse burgeroorlogen, eerst 3 dan 33 maanden lang, eind 1944 - begin 1949. (Die Griekse burgeroorlogen zijn vandaag verbijsterend vergelijkbaar met de Joegoslavische toestanden, - alleen wist 'de wereld', toen nog zonder media, niéts van die onderlinge foltering en uitroeiing, niéts van de 15.000 onschuldige Griekse burgerdoden). Rechts tegen links, kapitaal tegen sociaal, onder zware internationale druk. Verdeeldheid, verraad, haat, broedermoord: "Onrecht bevuilde mijn handen, hoe zal ik ze opendoen?" (II 25). Griekenland is verscheurd, een opgejaagd "Schapenperk" (II 28 = vijfde lezing, een onthutsende parabel). Elytis, ontredderd, blijft wel schrijven, vooral vertaalwerk, o.a. Lorca en Giraudoux, - maar op één gedichtenbundel na, "*Albaniade*", in 1946, zwijgt hij als dichter. Dertien jaar lang.

Doch 'de werkelijkheid' heeft aan de dichter haar werk gedaan. Zij noodt hem, die dertien jaren lang, tot het 'poiein' = het maken, inééndenken, samenvatten, en dichtschrijven van zijn grootste dichtwerk: "*To Aksion Esti*".

Eén overkoepelend leidmotief : "Dikwijls bevochten ze mij vanaf mijn jeugd, maar ze hebben mij niet kleingekregen"(psalm 129, 2).

Twee grondgedachten : de onschuld van 'de reine mens' vecht steeds voort; de wereld wordt verbeterd door de dromen, de liefde én door HET WOORD van 'de reine mens'.

Drie delen. Deel I, "De Geboorte" : 7 hymnen, als in vervoering verhalend, verheven episch. Deel II, "De Beproevingen" : 3 groepen van elk 6 psalmen, 4 oden en 2 lezingen, vernuftig in elkaar gepast; dramatisch, hartstochtelijk. Deel III, "To Doksastikon = De Grote Lofzang" : 10 lofliederen, puur lyrisme, teder, toch beheerst.

Centraal staan "De Beproevingen", deel II, onontkoombaar gegroeid uit de gebeurtenissen van 1940-1949, woordgeworden 'herinnering' aan zijn eigen lijden binnen het lijden van zijn land en volk. 'Griekenland is lijden, - mens is lijden' : een bittere thesis. Doch 'de Griekse geschiedenis is weerstand, - mens is weerbaarheid'. Griekse moed maar ook lafheid, Grieks verzet maar ook verraad, Griekse 'reinheid' maar ook vertroebeling tegenover buitenlandse agressie en vreemde bezetting en internationale chantage beschrijft Elytis, trots maar ook beschaamd en vertoornd.

In heel die chaos blijft 'de reine mens' overeind, voortvechtend, vertrouwwol : "Weer zullen de dromen hun recht bekomen, en geslachten verwekken tot in lengte van eeuwen!" (II 33 = zesde lezing); "Naar een ver en vlekkeloos land ben ik nu op weg" (II 35).

Tégen die bittere lijdens-thesis stelt Elytis, in deel III, zijn antithesis : "*Aksion esti, tóch zijn er massa's mensen en dingen de moeite waard : tóch is Het Leven Lofwaardig*". Het lijden ten spijt maar erdoor gelouterd zingt hij zijn "Grote Lofzang" voor "winden en eilanden (III 1 en 2), voor bloemen, meisjes en boten (III 4, 5 en 6), voor bergen en bomen (III 8 en 9)". Het lijden ten spijt, maar voort-durend weemoedig, zegt hij "*Lofwaardig is de Maagd, en de Dichter, en de wereld - de kleine de Grote!*" (III 3, 7 en 10).

De dualiteit kwaad-goed, zwakheid-kracht, zwart-wit, nacht-zon, duisternis-licht, dood-leven is in "De Beproevingen" én in "De Grote Lofzang" steeds aanwezig, maar wordt overwonnen door HET LICHT : "Alleen hij die vecht tegen de duisternis in zichzelf, verdient morgen een plaats onder de zon" laat Elytis zijn vrijheidsminnaar Lefteris zeggen in de tweede lezing (II 9); "het bloed van de moordenaars betaal ik af met licht" zingt hij in de tiende ode (II 29); "mijn blanke hunkeringen : de dapperheid de liefde en het licht" belijdt hij in de elfde ode (II 32); en "De Grote Lofzang" is vervuld van licht : "Lofwaardig is het licht" (aanhef III 1), "Lofwaardig is het innerlijke licht dat wit is en verblijdend" (III 8), "ALTIJD het omringend licht van de geheimen" (III 10).

En "De Geboorte" ? = deel I ?, - óók aanvangend "In het begin was het licht" ...? Elytis zelf typeerde ons bondig zijn "*To Aksion Esti*" : "Ik de dichter, ik de Griek, ik de verliefde". Dit loopt parallel met respectievelijk deel I, II en III, doch tegelijk zijn dichter én Griek én verliefde intens aanwezig in de drie delen. Vervolgens zei Elytis : "I Genesis' schreef ik het laatst". Een relevante toe-lichting. Reflecterend over lijden (II) en trotzdem-lofwaardigheid (III) ziet de dichter, terùg-schouwend, dat de synthese reeds aanwezig was toen hij

*"alleen
de wereld bespeurde
bitter schreiend",*

- "in het begin". De "Genesis", de schepping en geboorte van de dichter, zijn wording die zichzelfwording is, omvat reeds alle verrukkingen én alle smart :

*"ik doorzocht het wit tot aan de dichtste spanning
van het zwart De hoop tot aan de tranen
De vreugde tot aan de bittere twijfel" (I 6);*

vooral het ontstaan van z'n sociale zin verscheurt hem :

*"Mijn nutteloos lichaam was het anker uitgeworpen
temidden van de mensen",
"dan pas besepte ik
hoe het denken van de Ander
overdwars als 't brandpunt van een glas
en Loodrecht midden door mij kerfde" (I 7).*

In het opeenvolgend ontwakken van lichamelijk, zintuiglijk, esthetisch, intellectueel, amoreus, moreel en sociaal bewustzijn, 7 hymnen lang, klinken vooraf reeds, huiveringwekkend mooi, de echo's van elke vreugde én ieder verdriet. Hier wordt héél het werk vóór-zegd. Zó is "De Geboorte", hoewel finaal geschreven, tegelijk ouverture, profetie en synthese; in het werk-zoals-het-vóórligt is zij de beloftevolle thesis, - met "De Beproevingen" als antithesis en "De Grote Lofzang" als synthese.

Die grootse inhoud borg Elytis in een uitzonderlijk verzorgde vorm, uniek naar structuur en ritme.

Uniek is vooreerst de structuur : helder-duister, vol afwisseling, vol getallensymboliek. Drie delen : het klassiek én volmaakt getal. Evenveel teksten als weken in het jaar : 53. Deel I : 7 hymnen, de 7 scheppingsdagen. Deel II weer drié groepen, telkens 12 teksten -de 12 maanden van het jaar-, telkens in wéér 3 vormen gevat : 'psalmen'(18), 'oden'(12) en proza-'lezingen'(6), telkens mathematisch verschrant en óók inhoudelijk aan elkaar vervlochten. Deel III : lofliederen, 10 in getal, zoals de dekalog, de 10 'woorden' of 'geboden'; weer opgedeeld in 7 vederlichte en 3 loodzware liederen (ook de dekalog telt 7 menselijke en 3 bovenmenselijke 'woorden'); symmetrisch opgesteld : 1-2 en 3; 4-5-6 en 7; 8-9 en 10. De respectievelijk centrale liederen 5 en 7 bezingen de centrale thema's : 'de meisjes' en 'de Dichter'. De 7 lichtere lofliederen hebben elk 7 strofen, de 3 zwaardere ('asmata' genoemd) elk 12. De formule "*Aksion Esti*" van Deel III vormt 18 keer een positieve repliek op de 18 psalm-zweepslagen van Deel II. Totaal-structuur : symmetrisch én symbolisch, pure architectuur.

Ook de ritmen van het werk lopen gevarieerd en boeiend, telkens ideale bedding voor de eigen inhoud.

De 7 hymnen van "De Geboorte" evolueren vrij, zwierig, schokkend soms, altijd afwisselend. Zij dragen volmaakt àl de verbazing van hun scheppings- en wordingsgebeuren : zó ontwaakt opeenvolgend de dichter -en dé mens- met z'n lichaam, z'n zintuigen, z'n oordeel, z'n inzicht, z'n hart, z'n geweten, z'n medemenselijk gevoel.

(lees verder p.84)

ΤΑ ΠΑΘΗ

Β'

ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ μου ἔδωσαν ἑλληνική·
 τὸ σπίτι φτωχικὸ στὶς ἀμμουδιὲς τοῦ Ὀμήρου.
 Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου
 στὶς ἀμμουδιὲς τοῦ Ὀμήρου.
 Ἐκεῖ σπάρτοι καὶ πέρκες
 ἀνεμόδαρτα ρήματα
 ρεύματα πράσινα μὲς στὰ γαλάζια
 ὅσα εἶδα στὰ σπλάχνα μου ν' ἀνάβουνε
 σφουγγάρια, μέδουσες
 μὲ τὰ πρῶτα λόγια τῶν Σειρήνων
 ὄστρακα ρόδινα μὲ τὰ πρῶτα μαῦρα ρίγη.
 Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου
 μὲ τὰ πρῶτα μαῦρα ρίγη.
 Ἐκεῖ ρόδια, κυδώνια
 θεοὶ μελαχρινοί, θεῖοι κι ἐξάδελφοι
 τὸ λάδι ἀδειάζοντας μὲς στα πελώρια κιούπια·
 καὶ πνοὲς ἀπὸ τὴ ρεματιὰ εὐωδιάζοντας
 λυγαριὰ καὶ σχίνο
 σπάρτο καὶ πιπερόριζα
 μὲ τὰ πρῶτα πιπίσματα τῶν σπίνων,
 ψαλμωδιὲς γλυκὲς μὲ τὰ πρῶτα-πρῶτα Δόξα Σοι.
 Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου,
 μὲ τὰ πρῶτα-πρῶτα Δόξα Σοι!
 Ἐκεῖ δάφνες καὶ βάγια
 θυμιατὸ καὶ λιβάνισμα
 τὶς πάλες εὐλογώντας καὶ τὰ καριοφίλια.
 Στὸ χῶμα τὸ στρωμένο μὲ τ' ἀμπελομάντιλα
 κνίσεις, τσουγκρίσματα
 καὶ Χριστὸς Ἄνέστη
 μὲ τὰ πρῶτα συμπάρα τῶν Ἑλλήνων.
 Ἀγάπες μυστικὲς μὲ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ὑμνου.
 Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου,
 μὲ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ὑμνου!

*DE BEPROEVINGEN**psalm 2*

*ALS TAAL gaf men mij het Grieks :
de nederige woning op de stranden van Homeros.
Mijn enige zorg mijn taal
op de stranden van Homeros.
Daar waren brassen en baarzen
windbevlogen woorden
groene stromingen in de blauwe zee
al wat ik inwendig zag kwam aan het licht
sponsen, kwallen
met het eerste geprevel van de Sirenen
rozige schelpen met hun eerste duistere huiveringen.
Mijn enige zorg mijn taal
met haar eerste duistere huiveringen.
Daar waren granaatappels, kweeën,
bronzen goden, ooms en neven
die olie goten in enorme kruiken;
en briezen uit rivieren heerlijk geurend
treurwilg en mastix
brem en gember
met het eerste vinnig zingen van de vinken
lieve psalmodieën met het allereerste Lof Zij U !
Mijn enige zorg mijn taal,
met het allereerste Lof Zij U !
Daar waren laurieren en palmen
offerwalm en wierookvaten met zegeningen
voor de worstelkampen en de jachtgeweren.
Over de grond het vlechtwerk van de wijngaard
geur van roosterlam, eitjes tikken aan en glazen
en Christus is Verrezen
met de eerste salvo's van de Grieken.
Heimnisvolle liefdemalen
met de eerste woorden van de Hymne.
Mijn enige zorg mijn taal,
met de eerste woorden van de Hymne !*

De 36 teksten van "De Beproevingen" staan strenger, binnen dwingende ritmische grenzen. De 18 psalmen, golvende en toch gebonden vrije verzen, klinken bijbels én hedendaags : aanklacht en klaagzang, bezwering en smeekbede, belijdenis, getuigenis en protest, - vanuit het ik gericht tot het Lot, tot een mens, tot het Griekse volk, tot een verre God. De 12 oden vloeien strak geritmeerd : natuur- en treur-, strijd- en lofliederen, zuivere echo's van het klassiek-Griekse, het liturgisch-Byzantijnse en het modern-volkse lied (vooral uit deze 12 oden toondichtte Mikis Theodorakis, in zijn "*Aksion Esti*", 1964, erg pakkende volksliederen, die tijdens 'de dictatuur van de kolonels', 1967-1973, in heel Griekenland bewustmakende en bewuste meezingers werden). De 6 lezingen staan sterk als weerom-bijbelse verhalen én moderne journalistiek : wrange mengsels van anekdotiek, allegorie, belering en profetie. Hard hedendaags proza, met soms de spijkerkop van een bijbelformule, of de lange dreun van een homerische vergelijking, of de zware epische ernst uit 'De memoires' van Makriyannis, generaal in de Griekse vrijheidsoorlog 1825-1827.

De 10 lofliederen van "De Grote Lofzang" tenslotte liggen gegoten in kwatrijnen, terzinen en disticha. Ook zij verlopen gelijkvormig en symmetrisch. De 7 lichtere liederen bestaan uit elk 6 kwatrijnen afgesloten door een welluidende terzine vol namen van winden-eilanden, bloemen-meisjes-boten, bergen-bomen (telkens 9 namen, behalve de winden : die zijn maar met 8). De 3 zwaardere liederen bevatten elk 5 kwatrijnen, gevolgd door 7 disticha : 7 begroetingen van 'de Maagd' (geïnspireerd op de Byzantijnse Akathistos-hymne), 7 omschrijvingen van 'de Dichter', en 7 verwoordingen van het "nù" tegenover het "Altijd". Een feest van ritmen, een beeldige bedding voor de grootse inhoud.

"*To Aksion Esti*", "Lofwaardig Is" : een meesterwerk. Overtuigende combinatie van hartstocht en evenwicht, van weelderigheid en maat, van afwisseling en orde. Krachtig én subtiel, intelligent én gevoelig. Een Grieks wonder.

Guido DEMOEN

De Nederlandse vertaling van *To Aksion Esti* door Guido Demoen, waaruit op de vorige pagina een uittreksel, is nog te bekomen via het Griekenlandcentrum.